

Pregledni znanstveni članek Review scientific paper (1.02)
Besedilo prejeto Received: 10. 10. 2022; Sprejeto Accepted: 15. 11. 2022
UDK UDC: 27-1:17Trstenjak A.
DOI: 10.34291/Edinost/78/01/Ramovs
© 2023 Ramovš CC BY 4.0

Jože Ramovš

Dialog in Anton Trstenjak kot njegov glasnik

About Dialogue and Anton Trstenjak as Its Messenger

Izvleček: Članek izhaja iz današnje potrebe po izboljšanju medčloveškega sožitja in sodelovanja v družini, službi in družbi ter po dobrih možnostih za izboljšanje komuniciranja. Dialog je vrh kakovostnega komuniciranja z besedami, vedenjem in dejanji. Članek razčleni njegove bistvene sestavine: človekovo osebno zavest, temeljno potrebo po povezovanju in komunikacijsko zmožnost. Kratko se ustavi pri metodiki za razvoj dialoškega odnosa ter pri vprašanju, kaj more storiti človek, ko se dialog in sožitje tragično sesujeta. Sledi pregled dela Antona Trstenjaka z vidika dialoga in sožitja. Pri tem odkriva vrsto sestavin in pogojev za dialog. Značilna je njegova knjiga *Med ljudmi* s petimi aktualnimi poglavji: dvema o odnosih med generacijami, dvema o odnosih med spoloma in enim o odnosih med sosedi.

Ključne besede: komuniciranje, občilnost, zavest, razmerja, odnosi, dialog med spoloma, dialog med generacijami, jezik

Abstract: *The article is based on the need to improve interpersonal coexistence and cooperation in the family, work and society, and to improve communication. Dialogue is the essence of quality communication in words, behaviour and actions. The article breaks down its basic components: human awareness, the fundamental need to connect and the capacity to communicate. The article briefly discusses the methodology for developing a dialogic relationship and considers what a person can do when dialogue and coexistence tragically fall apart. This is followed by an overview of the work of Anton Trstenjak in terms of dialogue and coexistence, revealing several components and conditions for dialogue. His most known book Among People has five topical chapters: two on relations between generations, two on relations between the sexes and one on relations between neighbours.*

Keywords: *communication, capacity for communication, consciousness, relationships, relations, gender dialogue, intergenerational dialogue, language*

Uvod

Anton Trstenjak (1906–1996) je bil po izobrazbi dr. filozofije in dr. teologije (Innsbruck 1929 in 1933), po poklicu duhovnik (od 1931 do smrti) in profesor (verouka na gimnaziji v Mariboru 1934–1939, filozofije na Visoki

bogoslovni šoli v Mariboru 1939 in na Teološki fakulteti 1940–1973), po specializaciji psiholog (med drugo svetovno vojno v Milanu), po osebni usmeritvi pri vsem svojem delu pa predvsem antropolog – v iščoči hoji za celotno podobo človeka. Antropološka os njegove poglobljene izobrazbe in prepričljiva človečnost njegove kulturne širine sta ga postavili med najvidnejše slovenske mislece 20. stoletja. Njegovih 50 knjig in številni članki ostajajo za njim kot plodna prst za korenine naše kulture pri njenem današnjem razvoju. Za našo tokratno temo se omejujemo na teh par podatkov o Trstenjakovem življenju, delu in pomenu, na voljo pa so obsežni prikazi (Hribar idr. 2007; Ramovš 2007).

Ena od rdečih niti vsega Trstenjakovega znanstvenega, pedagoškega in drugega dela je njegova povezovalnost. Tisti, ki smo več desetletij tesneje sodelovali z njim, imamo izkušnjo, da se je dialoško povezoval z vsakim človekom tudi vsakdanjem sožitju. Bistvo Trstenjakove življenjske usmeritve je bila njegova zavestna usmeritev, da iz vsega znanja in svoje ustvarjalne sile, iz konkretnih razmer in skupaj z vsemi, ki so nam dani na poti vsakdanjega življenja, ustvarja čim skladnejšo razvojno celoto. Vse življenje se je učil in raziskoval ter sodeloval v dialogu z ljudmi, s kulturo, s celotno stvarnostjo svojega časa in prostora ter z nedojemljivo skrivnostjo bivanja, razvoja in smisla, ki presega meje človeškega znanja. To izražajo tudi njegova priljubljena življenjska gesla: *Skupaj držimo!*, *Za človeka gre* in *Človek je človeku človek po besedi*. V tem prispevku se skušamo poglobiti v dialog in v Trstenjakovo dialoško razsežnost.

1 Dialog

Naše srečanje s Trstenjakovo dialoško usmerjenostjo predpostavlja odgovor na vprašanje, kaj je dialog. Pred očmi imamo osrednji pomen te besede, to je medčloveški dialog, pa tudi njen širši pomen v smeri podosebne ravni – to je dialog z naravo, da je ne bi ogrozili, in v smeri nadosebne ravni – s presežno skrivnostjo bivanja in smisla razvoja vsega bivajočega, vključno s smislom človeka, medčloveškega sožitja in razvoja. V tem kontekstu bomo dialog opredelili s tremi bistvenimi vidiki: s človekovo osebno zavestjo kot temeljno preživetveno in razvojno človeško potrebo po povezovanju in komuniciranju ter z veliko človeško občevalno zmožnostjo.

Dialog v ožjem pomenu je kakovostno besedno občevanje (komuniciranje) med ljudmi, občevanje z vedenjem in z dejanji. Dialog je zavestno komuniciranje dveh (ali več) ljudi o vsebini, ki je obema pomembna; izmenjava informacij in doživljanja poteka po obojestransko odprtem komunikacijskem kanalu v ozračju hotenja po ustvarjalni medsebojni bogatitvi ter v pogovorni kulturi, ko vsak uspeva zadovoljivo povedati svojo vsebino in doživljanje na drugemu razumljiv način ter drugega slišati in razumeti čim bolj podobno, kakor to doživlja pripovedovalec.

Osnova medčloveškega dialoga je zavesten človekov dialog z danostjo narave, trenutnih družbenih razmer in z zgodovinskim razvojem kulture, ki smo jo prejeli od prednikov, da iz nje živimo sedanjost in s svojo svobodo soustvarjamo prihodnost, ter s skrivnostjo bivanja, ki nas presega – torej dialog s samim seboj v srčiki lastne osebnosti, v svoji vesti.

Ustavimo se pri vsaki od treh bistvenih sestavin dialoga.

1.1 Človekova osebna zavest

Človekova glavna značilnost, po kateri se razlikuje od bioloških živalskih sorodnikov, je njegova osebna zavest. Z njo se zaveda samega sebe in razmejenosti sebe z vsem, kar ni on. Njegovo zavedanje je podvojeno; z vidom, sluhom in drugimi čutili zaznava okolje bolj ali manj podobno kakor živali, ki imajo podobna čutila in možgane, pri tem pa to svoje zaznavanje presega tako, da se istočasno zaveda, da zaznava; da čuti in se zaveda, da čuti; misli in ve, da misli; dela in se zaveda, da dela; nekaj doživlja in obenem doživlja samega sebe kot doživljajočo osebo. (Ramovš 1990)

Preseganje samega sebe v svoji zavesti ali samozavedanje je pogoj za zavesten odnos s stvarnostjo. Človeku omogoča razumevanje dogajanja in zakonitosti v samem sebi, v naravi in v sožitju ljudi. Uvid v delovanje mu daje uvid v razvoj sebe, narave in družbe. V delovanju in razvoju doživlja smiselnost konkretne situacije, v njegovem temelju pa presežni smisel in silo, ki utemeljuje etične zakonitosti; te pa človeka privlačijo in mu omogočajo orientacijo pri usmerjanju svojega doživljanja in vedenja. (Frankl 2021; 2022)

Organ človekove zavesti so njegovi možgani – prostor, kjer se zavest dogaja v velikanski mreži nevronske povezave. Možgani so tudi orodje, ki zavest ustvarja in jo s pestro kemično nevrottransmisijo oblikuje; s tem pa možgani vse življenje gradijo tudi sami sebe. Med duševnimi zmožnostmi je za dialog odločilna zlasti radovednost, to je navdušenje nad novim pri drugem. Ko svobodno usmerimo svojo pozornost pri drugem na njegovo svetlo, lepo in dobro stran, nam dopaminska nagradna nevrottransmisija v možganih povzroča razpoloženje, ki omogoča tekoč dialog v prijetnem vzdušju.

Sebe kot osebo človek razvija vse življenje z zavestnim dojemanjem delovanja narave, družbe in sebe ter z vestnim usmerjanjem svojega doživljanja in ravnanja po smislu. Človekov osebni razvoj je čedalje boljši uvid vase – *Kdo sem kot človek?* – in čedalje boljši uvid v ljudi, razmere in naravo. Osebna človeška zavest je razvila človeške kulture in civilizacije. Ta osebna zavest je osnova naše zmožnosti za zavestno povezovanje – za dialog.

Trstenjak se je kot filozof in teolog z izrazito personalistično usmeritvijo (Ramovš 1988), kot antropolog in kot psiholog vse življenje poglobljal v človekovo zavest. Antropološka spoznanja so osnova vseh njegovih psiholoških, kulturoloških, teoloških in drugih del, še posebej pa njegovih antropologij (Trstenjak 1968; 1973; 1985; 1988a; 1988b; 1989b; 1991; 1992).

1.2 Človekova temeljna potreba po povezovanju

Živa bitja se povezujejo med seboj in z ostalo naravo; če pa upoštevamo fizikalne in kemijske zakonitosti, se med seboj povezujejo v sistemsko celoto vse stvari. Prirojene in proučene vzgibi za povezovanje omogočajo živalim razmnoževanje, preživetje in razvoj.

Ta preživitvena in razvojna potreba se pri človeku vzpne v specifično človeško potrebo po osebni povezanosti z ljudmi in z naravo. Osebna zavest nam omogoča, da v slehernem budnem trenutku prepoznamo, kakšna povezava s človekom, naravo ali kulturno danostjo je smiselna tako za naš osebni razvoj kakor za tistega, s komer (ali s čimer) se povezujemo. Svojo potrebo po povezovanju z ljudmi, naravo in kulturno danostjo doživljamo kot preživitveno nujnost – brez nenehne neposredne in posredne povezanosti človek ne preživi, kaj šele, da bi se razvijal. Če je potreba

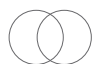

po povezovanju bolezensko okrnjena, na primer pri avtizmu, ali trenutno prekinjena, na primer v nezavesti, je to hudo bolezensko stanje.

Kako se potreba po povezovanju razvija iz svoje biološke osnove na specifično človeško raven, vidimo pri dojenčku, ko prepozna mater in se ji nasmehne, nato pa druge ljudi ter materialno in kulturno okolje. Odrasel zdrav razvit človek se med ljudmi v materialnem in socialnem okolju vsak trenutek povezuje čim bolj smiselno; v novih situacijah se povezuje zavestno, v tistih, ki jih je že nešteto krat ponovil, pa s spontano rutino svojih navad.

Človeško potrebo po povezanosti z drugimi ljudmi pa tudi z naravo in kulturnimi dobrinami zadovoljujemo na dva načina, zanju imamo različni besedi: razmerje in odnos (Ramovš 1993). Razmerja so sorodstvene, finančne, premoženjske, delovne, pravne in druge povezave med ljudmi, ki jih je mogoče jasno določiti in meriti (raz/meriti); tudi zgolj čustvene, razumsko premišljene ali iracionalne povezave so razmerja. Za kakovostna razmerja med ljudmi, z naravo in kulturnimi dobrinami je značilno, da so poštena. Odnosi pa so osebna povezava, kjer smo ljudje drug z drugim to, kar smo po svojem bistvu: človek s človekom, zato sebe zavestno *od/nese-mo* drugemu kot dar in drugega sprejemamo s hvaležnostjo kot dar v sožitju, ki nam omogoča preživetje in razvoj. Medčloveški odnos je osebno človekovo stališče, ki predpostavlja njegovo svobodo in odločitev. Je nekaj notranjega, duhovnega, izvirno človeškega in osebno enkratnega. Je kakovost v povezanosti med ljudmi, z naravo in s kulturnimi dobrinami, ki se ne da meriti, ampak je ali je ni, je takšna ali pa drugačna. V medčloveškem odnosu drugega človeka sprejemam kot radikalno drugega, in ne zgolj v funkciji do mene, ter mu glede na njegove potrebe osebno dajem sebe – svojo ljubečo naklonjenost; človeška svoboda nam omogoča tudi obratno – da ga uničujem s sovražnim zavračanjem ali ravnodušnim prezirjem. Značilnosti lepega medčloveškega odnosa sta ljubezen in dobrot.

Za človekovo sožitje z ljudmi, z naravo in s kulturo so enako pomembni odnosi in razmerja – brez stvarnih razmerij ni poštenega sodelovanja in ni mogoče preživeti, brez osebnih odnosov se ljudje spreminjajo v kolesje družbenega stroja. Tukaj se upravičeno lahko naslonimo na duhovito Bubrovo ugotovitev glede odnosa jaz-ti in jaz-ono v človekovem življenju. (1999, 32) Nepoštena razmerja povzročajo nered v sožitju, pa naj gre

za družino ali državo in mednarodno skupnost, pomanjkanje osebnega odnosa pa povzroča človeško osamljenost, ki je huda nesreča, kakor je bila na primer za znanega literarnega junaka brodolomca Robinzona; iz te nesreče se skuša čim prej rešiti. Osamljenost je kot zaporniška samica, ki je druga najhujša kazen za smrtno. Danes ob množični osamljenosti, zlasti starejših ljudi, ugotavljajo, da je to prava bolezen (Spitzer 2018). Osebni človeški odnos je edina stabilna preventiva in zdravilo proti osamljenosti.

1.3 Človekova občevalna zmožnost

V osebni odnos se ljudje povezujemo predvsem s komuniciranjem, če uporabimo običajno tujko – ali z občevanjem, če povemo z domačo, nekoliko arhaično besedo. Zmožnost za komuniciranje nam je prirojena, delovanje pa je povsem naučeno. To se vidi pri govorjenju, ki je specifično človeški način komuniciranja: zmožnost za govor nam je v celoti prirojena, to, da bo otrok po dveh letih govoril slovensko ali kitajsko, pa je povsem odvisno od tega, ali živi v slovenski družini ali v kitajski. Iz iste prirojene zmožnosti za govor se nekdo v svojem okolju in z lastnim prizadevanjem nauči govoriti lep, bogat, olikan in povezovalni jezik, drugi v drugem okolju in ob lastnem zanemarjanju govorne kulture pa se nauči govoriti grd, reven, surov in ločevalni jezik.

Pomembno je vprašanje o človeški zmožnosti, ki nam omogoča medsebojno komuniciranje. V zagati smo že pri izrazu za to temeljno človeško zmožnost, ki nam omogoča sožitje in sodelovanje. To ni zgovornost ali komunikativnost – spretna uporaba jezika je ena od lastnosti razvite zmožnosti za komuniciranje. Tudi besede povezanost, odnos, medčloveški stik in podobne niso pravo ime za zmožnost, ki nam vse to omogoča. Zadrega s poimenovanjem temeljne človeške zmožnosti za komuniciranje je odraz tega, da je človeštvo vso zgodovino moralo večino pozornosti in sil posvečati materialnim potrebam po hrani, obleki ter toplem in varnem bivališču, za zavestno pozornost na razvoj sožitja in sodelovanja pa je ostalo bolj malo moči. Vso zgodovino pa imamo ljudje veliko brazgotin od prepиров in vojn – to je od nerazvite zmožnosti za komuniciranje. Šele zadnji dve generaciji v razvitem svetu živimo v materialni blaginji, ki nam omogoča posvetiti dovolj zavestne pozornosti za učenje lepega in smiselnega komuniciranja. Danes je v luči grozečih možnosti za medsebojno uničevanje razvoj zmožnosti za boljše komuniciranje, sožitje in sodelovanje prava

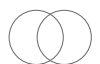

preživitvena nuja. Vse kaže, da je učinkovit razvoj naše zmožnosti za komuniciranje danes in v bližnji prihodnosti tudi uresničljiv. Po letu 2000 se je razvilo toliko uporabnega znanja in učinkovitih metod za učenje lepšega sožitja in boljšega sodelovanja, kakor se ga ni prej v stoletjih. V razvoju človeštva in naše kulture je prišel čas, da se prednostno posvetimo razvoju temeljne človeške zmožnosti za komuniciranje, sožitje in sodelovanje. Koliko je o tej zmožnosti že znanega in kako se imenuje?

Sposobnost, da ljudje drug drugemu z govorom posredujemo svoje misli in drugo notranje doživljanje, je začel v okviru skupinske dinamike pronicljivo raziskovati Jakob Moreno. Poimenoval jo je z grško besedo *tele* (»daleč, na daljavo«) in pojasnjeval, da je to »vezivo, ki povezuje ljudi v vzajemno zadovoljiv odnos«, »dvosmerna empatija« (Moreno 2000, 280–281), »čutenje drug drugega«, sočutenje ali čutenje v dvoje (*Zweiführung*), »dejavnik, ki omogoča dvosmerno komunikacijo«, »kohezivna sila, ki spodbuja stabilne odnose in trajna razmerja« (239). To so odlični opisi človeške zmožnosti za komuniciranje. Moreno je bil pozoren predvsem na premostitev oddaljenosti med dvema osebamama, manj pa na človeško naravnost na drugega in na to, da je ta zmožnost temeljna za sleherno komuniciranje, sožitje in sodelovanje. Njegov pojem *tele* se ni širše uveljavil.

Danes se naglo kopiči dragoceno znanje o komuniciranju. Pri tem je za naše opredeljevanje dialoga med drugim pomemben pojem komunikacijski kanal, po katerem se obojestransko pretakajo sporočila od enega do drugega (Pollo 1988). Ta in drugi komunikacijski pojmi pa ne zajemajo temeljne človeške zmožnosti, zaradi katere lahko sporočamo vsebino svoje zavesti drugemu in sprejemamo od njega njegovo doživljanje.

Pri našem raziskovanju človeške zmožnosti za komuniciranje, sožitje in sodelovanje smo našli ustrezen pojem v slovenski besedni družini korena »obče«; iz njega so pojmi *občina* za skupnost ali za *občestvo* ljudi, *občevanje* za tujko komuniciranje, *občila* za sredstva medčloveškega *občenja* misli, spoznanj, izkušenj in drugih informacij. Človeško zmožnost, ki omogoča komuniciranje – občevanje in občenje izkušenj in spoznanj med ljudmi – imenujemo občilnost. Njena opredelitev se glasi: občilnost je človeška sposobnost za komuniciranje, ki je temeljna razsežnost medčloveškega sožitja in sodelovanja. Človek mora svojo občilnost prav tako razvijati v smiselni

smeri kakor vse druge telesne, duševne, duhovne in socialne sposobnosti, sicer ostaja zakrnela ali pa se razvija v patološko smer.

Dialog se torej dogaja, če svojo občilnost zavestno razvijamo s kakovostnim komuniciranjem. Komuniciramo prvenstveno z govornim občevanjem, odločilna pa je tudi nebesedna spremljava komuniciranja z vedenjem ter potrjevanje pristnosti povedanega z dejanji. S takim dialogom se človek razvija, svoje življenje in sožitje usmerja smiselno in kakovostno.

Razvoj človeka in skupnosti se ne dogaja v obnebjū kroženja jazov v svojih napihnjjenih mehurčkkih, ampak takrat, ko dva in več ljudi s svojimi osebnimi jazi zavestno naredijo elipso. V medsebojni izmenjavi ustvarjajo ravnotežje med samostojnostjo vsakega in soodvisnostjo v celoti. Ta dialoška dinamika dviga skupno eliptično kroženje v razvojno spiralo.

To je odnosna ustvarjalnost, ki ni manj pomembna in zahtevna kakor umetniška ali tehnična ustvarjalnost. Trstenjak je v svojem preučevanju ustvarjalnosti (1981) rad dejal, da je najvišja človeška ustvarjalnost etična, etičnost pa se večinoma dogaja pri komuniciranju, sožitju in sodelovanju. Zato lahko razmislek o dialogu sklenemo s parafrazo te Trstenjakove ugotovitve: dialog je najvišja človeška ustvarjalnost.

1.4 Metodika dialoga

Metodika dialoga je metodika lepega pogovora in ostalega komuniciranja. Kot že rečeno, se po prelomu tisočletja naglo večajo spoznanja in učinkovite metode za učenje lepega osebnega pogovora v družini, uspešnega delovnega, poslovnega in drugega komuniciranja ter metod za reševanje sporov. V tem prispevku metodični in učni vidik dialoga samo omenjamo, veliko metodike je v knjigi *Sožitje v družini* (Ramovš 2017).

Mimogrede je bilo že rečeno, da medčloveški dialog poteka na tri načine: z besedo, z vedenjem in z dejanji; to so osnovne tri metode dialoga. Vse tri so enako pomembe: besede povedo drugemu vsebino, vedenje pripovedovalca in poslušalca kaže pristnost potrebe obeh strani po dialogu o tej vsebini ter dialog motivacijsko poganja, medtem ko dejanja, ki spremljajo povedano in sledijo pogovoru, uresničujejo smisel dialoga.

Metodični pogoj za dialog je medsebojno spoštovanje, ki se kaže v dvo-smerno odprtem komunikacijskem kanalu. Seveda gre po njem beseda vedno lahko samo v eno smer, toda s smiselno uravnoteženo izmenjavo. Metodika učenja dialoga je v veliki meri učenje obeh komunikacijskih vlog: pripovedovanja in poslušanja pa tudi večine spoštljivega osebnega nagovarjanja drugega in molčanja o vsem, kar bi komurkoli škodilo. Če se teh pogovornih vlog in veččin ne učimo zavestno in vse življenje, je dialog ogrožen.

Primer izjemnega metodičnega razvoja veščin za dialog je na primer validacija. To je metoda, ki je bila razvita pred nekaj desetletji za komuniciranje s človekom, ki je zbolel za demenco (Van Hülse 2019). Validacija je edini način, da se učinkovito sporazumemo z bolnikom, ki mu v demenci odmirajo možgani ali jih po kapi ne more uporabljati. Za vsako drugo komuniciranje pa je to najučinkovitejša metoda, kot pravi na podlagi desetletne uporabe z bolniki in vsem drugimi medicinska sestra Branka Mikluž, ki je z dr. Alešem Kogojem prenesla metodo validacije iz tujine v Slovenijo. Validacijo spontano uporabljamo pri majhnem otroku, ki se uči govoriti. To je odlična metoda pri reševanju sporov. Ali pa za poživitev življenjskega dialoga pri ljudeh, ki spadajo skupaj, na primer zakonca, sodelavci, sosede, pa jim je odnos postal dolgočasen ali prazen. Vsak uspešen in prijeten dialog med ljudmi poteka po principih validacije – sogovornikove besede zavestno doživljamo kot zanj edino veljavne, za nas pa vredne pozornosti in spoštovanja.

1.5 Kaj more storiti človek, ko se dialog in sožitje tragično sesujeta?

Vrh človeške zavesti je svoboda, da izbira med različnimi možnostmi. Ker imamo nepopoln uvid v trenutno situacijo in v celoten razvoj, so nujna posledica svobode poleg spoznanj tudi zmote, ob ustvarjalnosti tudi razdiralnost, ob sodelovanju z ljudmi in z naravo tudi sebično jemanje drugim in samozadostno zapiranje v mehurček svojega jaza. Vse to se dogaja množično skozi vso zgodovino. Človeška zavest je strukturno usmerjena v boj za preživetje, zato opaža pri drugih veliko bolj njihovo napačno ravnanje kakor kakovostno. To sili človeka v obrambo; nagiba ga k temu, da tudi sam ne sodeluje, ampak postaja uničevalen v svoji obrambni zavzetosti za razvoj.

Odločilno vprašanje za razvoj posameznika in človeške skupnosti je torej, kakšna je možnost za razvoj človeka ob tem, ko vidi, da drugi ravna nesmiselno – pa najsi bo to vedé in hoté ali nehote. Judovski meditativni pesnik je pred dvema tisočletjema in pol ob množični družbeni zmedbi to povedal s stavkom: »Ko so temelji razrušeni, kaj more storiti pravični?« (Ps 11,3)

Kratek odgovor je: še intenzivneje iskati resnično dobro in vztrajati pri ustvarjalnem razvoju sožitja. Človek je tega zmožen. Poleg zavesti, ki nam daje vpogled v možnosti za dejanski razvoj, in vesti, ki v ta razvoj usmerja vso našo energijo, imamo vrhunsko človeško zmožnost, da sodoživljamo z drugim, se vživimo vanj, doživljamo sočutje z nemočjo drugega, smo empatični in solidarni. Vse to so različna poimenovanja zmožnosti, ki je pogoj za vsako učinkovito sodelovanje, komuniciranje in pomoč drugemu. Kulture so jo imenovalle ljubezen ali dobrota in jo postavljajo v vrh človeških zmožnosti, po kateri je človek soroden Bogu. Tudi Trstenjak je rad zatr dil: »Dobrota ni sirota, dobrota je božja.« Kot etična in sožitna ustvarjalnost je najvišji domet ustvarjalnosti. Ustvarjalna moč ljubezni je to, da v situaciji, ko je drugi nemočen, tako da ogroža telesni, duševni ali sožitni razvoj samega sebe ali drugih, najde način za svoje lastno doživljanje in ravnanje, ki to tragično stanje rešuje in omogoča nadaljnji razvoj. Svetovno znana logoterapevtka Elisabeth Lukas je razvila metodo za reševanje sporov prav na podlagi te človeške presežne zmožnosti, da vnaprej brez pogojev investira v razvoj sožitja s človekom, ki tega še ne zmore (2021); na materialnem trgu je vnaprejšnja naložba s tveganjem vred samoumevna.

Po monoteističnem dojemanju judovstva, krščanstva in islama je brez-pogojna ustvarjalna ljubezen bistvo Boga. On poleg silnega razvojnega vzgona celotne danosti nenehno razpleta v novo razvojno harmonijo tudi disharmonijo zla in hudega, ki ogrožata razvoj. Človekova solidarnost je dih božjega v njem. Verovanje čuti, da sodelujemo z Bogom, ko razvijamo svojo empatijo in iščemo poti za lepše sodelovanje, sožitje in komuniciranje.

Solidarna pomoč in čuteča ljubezen sta od nekdaj v človeštvu. Danes se zdi, da se pospešeno dogaja zlo in sebično zapiranje ljudi, z druge strani pa se še z večjim pospeškom razvija solidarnost. Omenjali smo nagel razvoj znanja in metod za učenje lepega komuniciranja in sodelovanja. Sistemska zaščita osnovne socialne varnosti otrok, bolnih in starostno

onemoglih ljudi je v današnji kulturi dosegla raven, o kateri v preteklosti ni bilo mogoče niti sanjati. Če drugo ne, reševalna požrtvovalnost in uspehi slovenskih gasilcev ob velikih naravnih ujmah pričajo o tem, da razvoj poteka v smeri dobrih ljudi in solidarne skupnosti. V to smer kažeta tudi življenje in delo Antona Trstenjaka.

2 Trstenjakovo delo za dialog

Anton Trstenjak je bil človek dialoga. To se kaže na vseh področjih njegovega dela in življenja; naštejmo najvidnejše.

- *Skrbel je za osnovno orodje dialoga – za lep materni jezik v pisanju in govorjenju.* O pomenu lepe in prave besede je pisal v svojem prvem strokovnem članku (Trstenjak 1932), svoja spoznanja o jeziku je pred koncem življenja zbral v obsežni monografiji (Trstenjak 1989a). V vsakdanjem sožitju je bil dober poslušalec, izjemen pripovedovalec, o vsem, kar bi komurkoli ali čemurkoli škodilo, je molčal. Zato ni čudno, da je bila njegova delovna knjižnica v podnajemniškem stanovanju na Resljevi 7 v Ljubljani vse življenje neformalna psihoterapevtska ordinacija in spovednica, kamor so se zatekali s svojimi težavami in vprašanji najrazličnejši ljudje, od brezdomcev do največjih intelektualcev. Ob naših majhnih otrocih sem ga slišal večkrat reči: »Lep in bogat materni jezik je največja dota, ki jo starši dajo otroku.«
- *Vsa spoznanja o človeku je povezoval v antropološko celoto – celostno gledanje na človeka je osnova dialoga.* Trstenjakova psihološka dela, ki obsegajo dobro polovico opusa, njegova filozofska, kulturološka, narodnostna, teološka in vsa druga se od drugih avtorjev razlikujejo predvsem po tem, da postavlja spoznanja v okvir čim bolj celostnega gledanja na človeka. S svojimi antropološkimi deli, ki smo jih že omenili, in z vsem svojim pisnim opusom je Trstenjak naš največji antropolog.
- *Zavestno je krepil svoje solidarno doživljanje in ravnanje, ki je bistvo dialoga.* Morda je najboljši test solidarne doživljanja človekov odnos do denarja in imetja. Tudi ta življenjski izpit je Trstenjak opravil odlično. Honorar, ki ga je prejel za svojo veliko knjigo – morda je bilo to največje materialno premoženje, ki ga je v življenju imel – je takoj podaril študentu, ki se je prišel k njemu posloviti, ker da odhaja za pol leta v tujino delat, saj je ob študiju preživel tudi svojo mlado družino.

Trstenjak ga je vprašal, koliko bo zaslužil. Ko mu je povedal, mu iz predala mize dal kuverto s svojim honorarjem in z željo, da mu čez pol leta prinese pokazat diplomu. Čez veliko let je njegova žena rekla, da bi brez te materialno in dialoško čuteče geste mož nikoli ne bil končal študija in ne bili trdno stoječa družina, kakor so bili. Njegov čut za solidarno doživljanje narave pa se vidi v tem, da je med drugimi prvenci psihologije napisal tudi prvo ekološko psihologijo. (Trstenjak 1984)

- *Premoščal je prepade med ljudmi, kar je eden največjih sadov dialoga.* Kot duhovniku mu je bil ljub izraz *pontifex* – graditelj mostov. Gradil jih med vojno, ko je z znanjem jezikov, svojo osebnostjo in modrostjo reševal življenja zaprtih Slovencev pri tujcih in pri domačih vojskujočih se straneh. S sprtima zakoncema je na svetovanju zavzeto postavljial stebre za most nad prepadom med njima. Z ljudmi, ki jim je duševna motnja izkopala prepad do smiselnega odnosa s svetom, kakršen je, je potrpežljivo iskal način, da bi bolje obvladovali svojo vsakdanjost in v njej doživljali potrebno radost; dejal mi je: »Z depresivnim človekom, ki mu grozi samomor, se pogovarjam tako dolgo, da se oba od srca nasmejiva.«
- *Odločno in prisrčno je ljubil slovenski narod in kulturo – dialog z lastno kulturo je njena ustvarjalna vzmet.* O tem govorijo njegove knjige o slovenskem narodu (Trstenjak 1991a; 1995). Skupaj z dunajskim psihiatrom Erwinom Ringlom, ki je veljal za največjega svetovnega poznavalca problema samomorilnosti, sta napisala knjigo *O slovenskem človeku in koroški duši* – živ dialog slovenske narodne manjšine in večinskega avstrijskega naroda (Ringl in Trstenjak 1992). Srce in krvni obtok razvoja vsakega naroda je kultura, njena nosilca v dosedanji slovenski zgodovini pa sta slovenski jezik, ki se mu Trstenjak posvečal, kot rečeno, z vso ljubeznijo in znanjem, ter krščanstvo, v katero se je poglobljial tudi z vidika naroda in kulture (Trstenjak 1975a).
- *Skrbel je za osebno družbo dialoško usmerjenih ljudi po slovenski modrosti Povej mi, s kom se družiš, in povem ti, kakšen si.* Vse življenje je s hvaležnostjo doživljial, kako velik dar je to, da so ga družina, osnovna šola ter študij v Mariboru in tujini usmerili v dialoški osebnostni in intelektualni razvoj. Kot dijak in študent je imel osebno družbo krščanskih socialcev, to je mladih ljudi, ki so se napajali iz katoliškega mladinskega gibanja Romana Guardinija in živeli za dialog med ljudmi in s sodobnimi razmerami; ti so v 20. stoletju na različnih področjih

slovenske kulture pustili najvidnejše sledove (pesnik Edvard Kocbek, nadškof Jože Pogačnik, slavist in jezikoslovec Jakob Šolar, pesnika Tone in France Vodnik, »oče« naše telesne kulture Drago Ulaga, znani pljučni zdravnik Tomaž Furlan, pedagog Stanko Gogala, baletnik Pino Mlakar, filozof Janez Janžekovič in drugi). Po prihodu v Ljubljano so mladega Trstenjaka sprejeli vrhovi tedanje kulture Fran Saleški Finžgar, France Stele, Jože Plečnik – zadnja dva leta 1941 celo za soavtorja monumentalne knjige *Architectura perennis* (Plečnik 1941). Kot intelektualec je vse življenje zavzeto kupoval in spremljal literaturo: leposlovje, klasična in nova znanstvena spoznanja. Njegova knjižnica in opombe po robovih knjig so priča ur, ki jih je v spoštljivem in radovednem dialogu posvetil neštetim avtorjem. Mnoge vodilne avtorje 20. stoletja je sledil od njihovih prvih del, na primer lingvista Noama Chomskega in filozofa Martina Heideggerja; o njem govori tudi njegova habilitacijska študija (Trstenjak 1939; 1939a). V knjigi *Pet velikih* (Trstenjak 1992a) so obsežno prikazani Pierre Teilhard de Chardin, Carl Gustav Jung, Romano Guardini, Karl Jaspers in Viktor Emil Frankl, ki so bili njegova intimnejša znanstvena družba, Jungova dela pa mu je ob vsaki izdaji pošiljala švicarska psihološka revija, da jih je zanjo recenziral.

- *Z bistrino svoje misli in znanja je današnjim razmeram primerno prikazoval in utemeljeval temeljne življenjske, socialne in človeka presegajoče verske vrednote, ki so vodile človeški razvoj vsa tisočletja doslej, modernost pa jih je omalovaževala kot zastarele.* Trstenjakova dela s tega področja kažejo njegov duhovni dialog s presežnostjo. Sem spadajo njegova prva knjižna dela: o metodiki verouka kot pedagoški psihologiji, ki so jo v italijanskem prevodu leta uporabljali za visokošolski učbenik učiteljev (Trstenjak 1941), in pastoralna psihologija (1946). To sta bili prvi knjigi na svetu na tem področju, napisani sta izrazito v sinodalnem duhu, ki ga Katoliška cerkev pravkar zavzeto razvija pod vodstvom papeža Frančiška. V svojem dialogu s sodobno mislijo pa je bil Trstenjak tudi zelo kritičen – ne pa žaljiv ali vzvišen; jasno in utemeljeno je zavrnil zmotna, površna in krivična stališča; o tem pričajo njegove knjige in številni članki, od prvega v reviji Križ leta 1928 do zadnjega, ki je bil natisnjen dve leti po njegovi smrti v reviji *Kakovostna starost* (Trstenjak 1928; 1998). Nekaj njegovih knjig pa je posvečenih izrecno verovanju in duhovnosti (Trstenjak 1975b; 1978).

V Trstenjakovem knjižnem opusu petdesetih izvirnih knjig ima posebno mesto 9 knjig psihosocialne življenjske modrosti, ki so izhajale pri Mohorjevi družbi; njihov pomen je raziskal Vinko Potočnik in ugotovil, da so izšle v nakladi okrog 750.000 izvodov (Potočnik 2007), kar je svojevrsten rekord ne samo za Slovenijo, ampak tudi za jezike z desetkrat več potencialnimi bralci. Zadnja med njimi, *Umrješ, da živiš* (1993), je Trstenjakov strokovni in duhovni dialog z mejo človeškega življenja ter s presežno stvarnostjo onkraj nje; upanje in slutnjo vseh ver in kultur o tej presežni stvarnosti je Trstenjak dobro poznal.

Medčloveškemu dialogu se posvečajo zlasti prve tri knjige iz te zbirke. Njihovo povezanost avtor pokaže ob koncu prve *Med ljudmi* (169–170), ko v opombi pravi: »Pota do človeka ali načini, kako prepoznamo človeka, to bi torej bila nehote druga knjiga kot dosledno nadaljevanje te. In šele ko bomo mogli človeka in njegov pravi obraz dobro prepoznati, bomo razumeli tudi njegovo osebnost in značaj, kakršen je človek sam pri sebi, kar bi bila vsebina tretje knjige, ki naj bi bila dosledno nadaljevanje prvih dveh.« Tretja knjiga, *Človek v ravnotežju* (1957), govori torej o značaju in človekovi nalogi, da ga vse življenje oblikuje – to je pogoj za medčloveški dialog. Leto pred tem je izšla druga, *Pota do človeka* (1956), ki govori o pomembnosti in načinih za kakovostno dožemanje in spoznavanje drugega človeka – tudi to je pogoj za medčloveški dialog. Prva, *Med ljudmi* (1954), pa s svojimi petimi poglavji o medčloveškem sožitju odpira pota dialogu med generacijami, med spoloma in z vsakim človekom, ki mi je dan v življenju ali ga izberem sam, da sva v odnosu ali kakršnemkoli razmerju v vsakdanjem življenju. Ob teh se bomo v nadaljevanju kratko ustavili, obširneje pa sta ta knjiga in njen pomen v razvoju znanja o sožitju obdelana v samostojnem članku (Ramovš 2011).

Dialoški vidik te knjige razumemo šele v luči razmer, v katerih jo je Trstenjak napisal, namreč osem let po drugi svetovni vojni. V slovenski družbi je tedaj prevladovalo javno vzdušje zmage komunizma, v teku je bila povojna izgradnja porušenih hiš, tovarn, javnih stavb in komunikacijske infrastrukture, ki jo je spremljalo izseljevanje mladih iz vasi v mesta. Medvojna in povojna komunistična revolucija kot nasilna preobrazba tradicionalne družbe v moderno industrijsko je puščala na robu družbe stotisoče Slovencev, ki so jim bili pobiti svojci ali odvezto premoženje,

malim samooskrbnim kmetom so z »obvezno oddajo« sproti jemali pridelke in živino.

V tistem delu prebivalstva, ki je bil na oblasti, je ostajala skrita krivda zaradi nasilja in množice nepokopanih žrtev. Po vojnem izpadu rojstev je bila rodnost velika, zaradi pobitih v srednji generaciji so večjo vlogo v družinah morali prevzemati tudi starejši ljudje. Družba, javna vzgoja in državna prisila so poveličevali mladost, moč, delo in kolektiv, prezirali pa tradicijo, osebno pobudo in duhovne vrednote. Večina predvojnega prebivalstva je bila vzgojena v tradicionalni kulturi; za njihove potrebe po vojni ni izhajalo skoraj nič literature, tudi na druge načine niso mogli uresničevati svojih vrednot. Med njimi in dobršnim delom razmišljajočih in človeško odprtih ljudi na vladajoči strani je vladala velika duhovna suša. K Trstenjaku so se že tista leta pogosto zatekali ljudje v duševnih in socialnih stiskah, od vrhunskih intelektualcev do najpreprostejših ljudi, od katoličanov do komunistov. Človeške stiske, potrebe po lepem sožitju, po dostojanstveni osebnostni rasti ali po kakovostnem staranju so skupne vsem ljudem ne glede na starost, spol, vero ali politično usmerjenost, zato je prizadevanje za reševanje človeških stisk in zadovoljevanje osnovnih razvojnih potreb človeka dobro izhodišče za sodelovanje vseh ljudi. Trstenjaku je uspevalo v zanj zelo neugodnih razmerah ohraniti spoštovanje in dobro sodelovanje z vsemi, še posebej na ta način, da je reševal stiske ljudi, jim s svetovanjem pomagal pri osebnostni rasti in urejanju sožitja.

V slovenski družbi tudi tedaj – kakor še danes – ni vladala politična volja po dialogu, ampak socialno in psihično nasilje s ciljem prilagajanja ljudi vladajoči ideologiji. To nasilje je doživljal tudi Trstenjak. Kot duhovnik in profesor na Teološki fakulteti je bil na strani zapostavljenih. Kot dekan je bil priča nasilni izločitvi svoje fakultete z univerze; porinjena je bila v zasebnost, revščino in izpostavljena pritiskom tajne varnostne policije (UDBE). Pripovedoval je, da je nekoč eni od uslužbenk na fakulteti ogorčen zaupal, da ga opazujejo, češ, menda pet ljudi za menoj »špicla«. Pogledala je okrog, če kdo sliši, stopila bliže k njemu in ga vprašala, če tudi njo šteje mednje. Začudeno je zanikal, češ da bi ji potem ne rekel tega. Ona pa njemu: »Odslej vedite, da jih ni pet, ampak šest. Toda jaz nikoli nič slabega ne poročam o vas!« K temu bi lahko nanizali dolgo vrsto družbenih težav Trstenjaka – vrhunskega intelektualca, ki je bil tedaj v najboljših letih: ni mogel priti do nove strokovne literature, ko je želel na svetovni kongres

psihologije barv, kjer je bil v vrhu svetovne znanosti, enkrat ni dobil pognega lista, ob drugi taki priliki so ga poklicali in mu ga dali, češ pojdite, da bodo videli, da ne preganjamo duhovnikov, glejte pa, kako se boste obnašali, mi vse vidimo.

V teh okoliščinah je torej Trstenjak v začetku petdesetih let pisal pionirsko knjigo o medčloveških odnosih *Med ljudmi*. O neposrednem povodu za njeno pisanje pa v *Uvodu* (1954, 5–8) pravi:

Odbor Mohorjeve družbe me je prosil, naj bi napisal poljudno vzgojno knjigo za družine. Najprej nisem bil navdušen, ker sem se dobro zavedal, kako težko je pisati poljudno vzgojno knjigo ... Zato sem za delo prijel, šele ko sem prišel na misel, da bi ga napisal po načelih sodobne psihohigijene, po načelih duševnega zdravstva. Ker mi je bil obseg že vnaprej določen, sem sklenil s tega področja obravnavati samo vprašanja in težave, ki izvirajo iz medsebojnih odnosov med ljudmi. Ker pa tudi za celostno psihologijo medčloveških odnosov, ki bi obsegala vsaj tri take knjige, ni bilo prostora, sem vzel iz nje samo pet najvažnejših pogledov, med katere nedvomno sodijo odnosi med starši in otroki, med dekletom in fantom, med možem in ženo, med mladimi in starimi in končno med družino in njenimi sosedi.

V teh razmerah in s tem namenom je Trstenjak napisal pionirsko knjigo o dialoškem sožitju med generacijami, med spoloma in z vsemi ljudmi, ki so nam dani na življenjski poti ali si jih sami izberemo za sožitje in sodelovanje.

2.1 Dialog med generacijami

Medgeneracijskim odnosom sta v knjigi *Med ljudmi* posvečeni prvo poglavje *Starši in otroci* ter četrto *Stari in mladi*. Odnosom med starši in otroki je Trstenjak namenil dvakrat več prostora (40 strani) kakor odnosom med starimi in mladimi (25 strani). Psihologija je že tedaj raziskovalno potrdila splošno človeško izkušnjo, da so odnosi staršev do otrok v družini odločilni za človeško sožitje. Za lepo medčloveško sožitje v svetu naredimo daleč največ in na najlažji način, če znamo otrokom v družini spontano posredovati vzorce lepega pogovora, ustreznega nebesednega vedenja

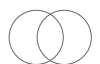

in dobrih dejanj v sožitju. Nič manj pomembna ni priprava na zakonsko in družinsko sožitje, tako daljna od najzgodnejšega otroštva kakor bližnja od zaljubljenosti naprej. Ta se izlije v morje vseživljenjskega učenja za lepo sožitje v zakonu in družini. Zato spadata francoska izkušnja priprave na zakon in družino ter iz tega izhajajoči model zakonskih in družinskih skupin med najpomembnejše socialne inovacije 20. stoletja.

Več kot dvajset podnaslovov v prvem poglavju, ki govorijo o zgledu staršev, o blišču in bedi »vzornega otroka«, o »trmastem otroku« in o tragiki zapostavljenega otroka, usmerja v vzgojo za dialoške odnose med ljudmi. V odnosu med generacijami Trstenjak resno jemlje biološko osnovo, ki je konstanta, medtem ko je pri vzgoji odločilen zavesten, zlasti pa nezaveden psihosocialni vpliv staršev na otroka; kakor pri vsakem dialogu je vpliv tudi obraten: otrok vpliva na dialoški razvoj staršev.

Trstenjak v knjigi navaja Napoleonov nauk, ki naj bi ga ta bil dal v izgnanstvu na otoku Svete Helene gospodični, ki se je pripravljala za zakon: »Vzgoja otroka se prične sto let pred rojstvom!« (1954, 70) To je tudi opozorilo na medgeneracijski pomen starih ljudi v vsakdanjem sožitju; raziskovalci in pedagogi zadnja leta odkrivajo vzgojni pomen starih staršev (Žorž 2006; Gürtler 2013). Ključ za dialoško vzgojo v medgeneracijskem sožitju je vsekakor odnos med staršema srednje generacije, toda vsakdanja pomoč najstarejše generacije mlajšim in zgled starih ljudi s tem, ko dobro rešujejo svoja bivanjska vprašanja o smislu življenja, so nepogrešljiva pomoč za orientacijo in motivacijo srednje in mlade generacije.

V poglavju o starih in mladih preseneča obilica zgovornih naslovov: *Starost in njeni glasniki*, *Starost in njeni predstavniki: Rojeni starci*, *Večni mladeniči*, *Poveličana starost*, *Odmaknjena starost in Važna starost*, *Starost in družba: Izgublja vrstnike*, tu opisuje osamljenost in njeno premagovanje; *Izgublja oblast*, kjer je med drugim opozorilo, kako težko star človek prenese selitev; na straneh s podnaslovom *Izgublja ljubezen* pravi tudi: »Bridkost izgube 'življenja', oblasti in ljubezni omilijo vnučki.« (141) Bivanjska in psihosocialna vprašanja staranja imajo naslov *Starost in njena preteklost: Spomini na mlada leta*, *Očitki vesti*, *Motnje spomina*, *Okostenelost mišljenja* – tu je med vrsticami hudo kritičen do razumarskega znanja, ki prinaša ob zanemarjanju trajnejših in bolj mehkih vidikov doživljanja pusto staranje; citira filozofa Karla Jaspersa: »Kakor je potrebna

rastlinskim stebлом odrevenelost, ki jim daje trdnost, tako daje razumnost trdnost življenju; toda kakor odrevenelost stebelcu končno vzame življenje in ga napravi za golo orodje, tako tudi razumnost teži za tem, da dušo odreveni.« (148) Kako pomembna so drobna spoznanja, ki jih Trstenjak mimogrede trosi tudi v tem delu knjige, razumemo tem bolje danes, ko se naglo razvijajo spoznanja o staranju in medgeneracijskem sožitju. V povezavi z ljudmi, ki so zaradi demence izgubili spomin, je npr. stavek: »Spomin jim obuja glasba, petje, a tudi 'nižji čuti', zlasti vonj, kar je zelo čudno, a zato nič manj resnično, tako da Schopenhauer pravi: 'Vonj je čut spomina.'« (142)

V obeh poglavjih o medgeneracijskih odnosih (in enako v ostalih treh poglavjih) se kaže temeljna usmeritev tedanje psihologije in pedagogike v analizo senčnih strani in pasti. Pozornost na negativno doživljanje in vedenje je v psihologiji prevladovala vse do konca 20. stoletja. Ta usmerjenost je za dialoško vzgojo neučinkovita. Na vseh področjih življenja razen v sožitju so ljudje pozorni na dosežke, po njih povprašujejo in jih poskušajo uresničiti tudi sami. Misleci vseh kultur in starši so od nekdaj vedeli, da so navdušenje nad nečim, veselje do tega in radovednost daleč najboljše gonilo človekovega razvoja in sožitja. Danes to potrjujejo raziskovalni podatki; Gottman je s svojo raziskovalno skupino odkril zakonitost, da lepo sožitje in sodelovanje uspevata ljudem, ki svoje doživljanje usmerjajo petkrat več v lepo, dobro in prijetno pri drugih kakor v grdo, slabo in neprijetno. (Gottman in *Declaire* 2001) Že proti koncu 20. stoletja se je uveljavljala tako imenovana pozitivna psihologija, ki se pri raziskovanju in pomoči ljudem osredotoča na dobre in močne vidike. Trstenjak je kljub polni vključenosti v tedanje psihološke tokove kot socialno in personalistično usmerjen mislec in pristen človek ohranil stvaren čut, zato so psihologi leta 2006 na svojem 5. kongresu (Bajec 2006), ki so ga posvetili 100-letnici Trstenjakovega rojstva, ponosno ugotavljali, da je bil s knjigo *Človek in sreča* (1974) začetnik pozitivne psihologije pri nas, v svetovnem merilu pa zgodnja lastovka, znanilka nove smeri v psihosocialnem raziskovanju za pomoč pri dialoškem medčloveškem sožitju. Podobna zgodnja lastovka je bil Trstenjak tudi s tema dvema poglavjema o medgeneracijskih odnosih – ta tema je postala aktualna šele po njegovi smrti ob staranju prebivalstva.

2.2 Dialog med spoloma

Odnosu med spoloma sta posvečeni drugo poglavje *Fant in dekle*, ki je najdaljše (43 strani), in le nekoliko krajše tretje (37 strani) *Mož in žena*. V poglavju *Fant in dekle* obdela Trstenjak drugo največjo priložnost v življenju človeka, da oblikuje svojo osebnost in sožitje (tretja so običajno šele hude stiske, ki ga potolčejo na tla, da je znova učljiv, zadnja priložnost za človeško zorenje pa je starost s čedalje večjo onemoglostjo in bližajočim se koncem življenja). Vrsta slikovitih in zgovornih naslovov v tem poglavju kaže na široko paleto nevarnosti in priložnosti za zavestno razvijanje poštenega in dialoškega odnosa med spoloma, s katerim se mladi par lahko usmeri v vseživljenjski razvoj sožitja. Temu sledi poglavje *Mož in žena* o razvoju odnosa med spoloma v srednjih letih.

V javnosti se veliko govori o odnosih med državami, med narodi, med verskimi skupnostmi, med strankami, med krajani, med sosedi in med sodelavci. Pot do tako potrebnega dviganja kakovosti v sožitju teh skupnosti pa se tlakuje na trdnih tleh sožitja v družini: med staršema kot zakoncema, med starši in otroki, med starši in starimi starši, med starimi starši in vnuki. Odločilni ključ do izboljšanja sožitja v družini pa je dvig kakovosti sožitja med staršema. Odnos med staršema kot moško-ženskim parom je največja priložnost in motivacijska energija, da človeštvo, ki je doseglo relativno udobje v materialnem razvoju in pri skrbi za telesno zdravje, doseže podoben razvoj tudi v medčloveškem sožitju in v osebni rasti; to dvoje je tako in tako neločljivo povezano. Bistveni dvig kakovosti sožitja med možem in ženo je za veliko večino ljudi nezamenljiv pogoj za večjo srečo. V današnji demografski krizi, ko je rojstev za celo tretjino premalo, da bi bilo v prihodnje število avtohtonih prebivalcev naše kulture enako, pa je učenje dialoškega sožitja med možem in ženo tudi edina stvarna pot do demografskega ravnovesja.

Trstenjak resno upošteva razlike med ženskami in moškimi. Razlike med moško in žensko naravo so najodločilnejše v srednjih letih življenja, v otroštvu nimajo posebnega vpliva, v starosti spet stopajo bolj v ozadje. Beseda spol ima isti koren kot polovica – moški in ženska sta ne samo glede razmnoževanja, ampak tudi v doživljanju, govorjenju in ravnanju v marsičem drugem vsak samo polovičen človek. Polovici sta nesimetrično različni (model jin-jang), zato je njuno sestavljanje zahtevno. Da je pravilno

in lepo, moramo obe polovici poznati in ju vse življenje komplementarno sinergično dopolnjevati.

Razlike med spoloma so naravna biološka resničnost. To dejstvo je trenutno zamegljeno v modni uniseks in multiseks kulturi. Jasno je, da nihče ni biološko in doživljajsko *zgolj moški* ali *zgolj ženska*, vendar pa je sprejemanje in oblikovanje svojega biološkega spola odločilnega pomena za lastni osebnostni razvoj in za razvoj družbe. Zgodovina vseh kultur, od naše evropske, ki temelji na judovski, grški in rimski, preko ameriških indijanskih, afriških, avstralskih domorodskih do bogato razvitih azijskih, resno upošteva spolne razlike in oblikuje vedno nove vzorce za razvoj vsakega od spolov in za njuno sožitje. Pri tem so kulture zahajale tudi v hude zmote, zlasti v večtisočletno patriarhalno nadvlado moških nad ženskami. Danes se dogaja tudi druga skrajnost v tistem delu feminizma, ki je negativno usmerjen do komplementarnosti obeh spolov, zlasti pa v agresivni družbenopolitični teoriji, da spol ni biološka danost, ampak zgolj psihosocialni konstrukt. Današnja vzgojna zmeta je, da vzgoja ne posreduje spoznanj o posebnostih ženskega ali moškega doživljanja in vedenja, s čimer škodi razvoju posameznikov in celotne družbe.

Trstenjak gradi celotno psihohigieno partnerskega odnosa med fantom in dekletom ter med možem in ženo na poznavanju teh razlik, na njihovem sprejemanju, upoštevanju in razvijanju, zlasti pa na njihovem čim bolj spontanem in obojestransko osrečujočem uresničevanju v vsakdanjem sožitju. Kdor si prizadeva za stabilen in trajen partnerski odnos, mu bo Trstenjakovo pisanje o tem dobrodošla pobuda za lastno snovanje stališč in prizadevanj pri razvoju svoje ženskosti ali moškosti v sožitju in pri spolni vzgoji otrok. Sprejemanje, razvijanje in spoštovanje spolnih razlik – podobno kot starostnih ali kulturnih – ter iskanje plodnega komplementarnega dopolnjevanja med njimi spada v nabor osnovnih človeških in socialnih vrednot, ki so temelj osebnostnega razvoja in sožitja med ljudmi. V današnjem globalizirajočem se svetu se trudijo za razjasnitev in uveljavitev teh osnovnih vrednot človeštva mnogi prodorni misleci, tudi v svetovnem okviru OZN. (Küng 2008)

2.3 **Dialog z ljudmi, ki so mi dani na življenjski poti ali jih izberem sam**

Peto, to je zadnje in najkrajše poglavje (18 strani) Trstenjakove knjige *Med ljudmi*, ima naslov *Mi in sosedje*; govori o eni od skupin ljudi, ki so nam na življenjski poti deloma dani, deloma pa jih izberemo sami. Struktura knjige torej jasno kaže, da je dajal Trstenjak absolutno prednost odnosu med spoloma in med generacijami, njegova uvodna pripomba, da bi ta knjiga lahko imela trikrat večji obseg, pa kaže, da se je zavedal pomembnosti vsega ostalega sožitja. Pomembni poglavji bi bili o odnosih in razmerjih med sodelavci ter o prijateljevanju, ki je po naravi zelo dialoško.

To kratko poglavje in vso knjigo *Med ljudmi* Trstenjak samoumevno utemeljuje na človekovi socialni naravi, ki se kaže v soodvisnosti med ljudmi: spolni, starostni, razvojni, delovni, čustveni, razvedrilni in številnih drugih. Medsebojna odvisnost ljudi je glavna naravna motivacija za zahtevno vseživljenjsko delo pri oblikovanju sožitja in sodelovanja. Podobno kot sprejemanje spolnih razlik in njihovo dopolnjevanje je danes v naši kulturi oteženo tudi sprejemanje odvisnosti in soodvisnosti. Medčloveška soodvisnost je temeljno dejstvo, ki ga lahko doživljamo pozitivno ravno zaradi sožitja in z njim povezanega osebnega in skupnostnega razvoja. V kontekstu tega članka to pomeni, da je odprto sprejemanje smiselne soodvisnosti pomembno za uspešen dialog.

Zavedanje in sprejemanje soodvisnosti danes ovira skrajna individualizacija. Zavest o vrednosti in pomenu enkratnega in edinstvenega posameznika, ki je bistvo individualizacije, je eden od velikih kulturnih dosežkov sedanje evropske kulture. Problemi nastajajo, ko ta zavest ni v ravnotežju z zavestjo o soodvisnosti in o vrednosti povezovanja med ljudmi. Ta vrzel v zavesti naše današnje kulture izhaja iz tega, da prevladuje zavest o svobodi nad zavestjo o odgovornosti; neločljivo povezanost svobode in odgovornosti za zdrav psihosocialni razvoj je preučeval zlasti Viktor Frankl. (2005)

Komplementarno in sinergično – dialoško sožitje med ljudmi otežuje še druga današnja ovira: zaostanek v razvoju vzorcev za sožitje, komuniciranje in sodelovanje med ljudmi. V današnjem načinu življenja so tradicionalni vzorci za sožitje in komuniciranje postali neuporabni; nove,

današnjim razmeram ustrezne vzorce pa oblikujeta znanost in vsakdanja praksa z velikim zaostankom za potrebami.

Zaključek

Razvijanje človeške zmožnosti za medčloveški dialog je med najbolj perečimi potrebami v današnjem svetu; za to imamo tudi najboljše možnosti v dosednji zgodovini. S krepitvijo te zmožnosti se nam večja srečnost in zadovoljstvo s seboj, z medčloveškim sožitjem generacij, med spoloma in med vsemi ljudmi, ki se znajdemo na skupni življenjski poti po naključju ali si medsebojni odnos izberemo sami. V razmerah, ko imamo relativno zadovoljene osnovne telesne, duševne in socialne potrebe, se lahko posvetimo razvoju sožitja. Vzporedno z razvojem dialoga se zmanjšuje nevarnost sporov, nasilja in vojn. Za razvoj dialoškega sožitja in sodelovanja so danes možnosti boljše tudi zaradi naglo rastočega znanja in metodičnih veščin o komuniciranju.

Trstenjakova duhovna zapuščina na področju medčloveškega dialoga je bogata. Svoja spoznanja o medčloveških odnosih je gradil na spoznanjih biologije, diferencialne psihologije in socialnih ved o spolnih, značajskih, starostnih in drugih razlikah. Izhajal je s stališča, da so vse te razlike ne le kompatibilne, ampak komplementarne in sinergične. Razlike nas bogatijo, vendar pa je za skladno dopolnjevanje potrebno poznavanje teh razlik ter zavestno in trajno prizadevanje.

Reference

- Bajec, Boštjan, ur.** 2006. *5. kongres psihologov Slovenije z mednarodno udeležbo, Ljubljana, 8.–11. november 2006: Povzetki prispevkov*. Ljubljana: Društvo psihologov Slovenije.
- Buber, Martin.** 1999. *Dialoški princip*. 2. predelana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Društvo 2000.
- Frankl, Viktor E.** 2005. *Človek pred vprašanjem o smislu*. Ljubljana: Pasadena.
- . 2021. *Človekovo iskanje najvišjega smisla*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- . 2022. *Zdravnik in duša*. Celje: Mohorjeva družba.
- Gottman, John M., in Joan Declaire.** 2001. *The Relationship Cure: A Five-Step Guide for Building Better Connections with Family, Friends, and Lovers*. New York: Crown Publishers.
- Gürtler, Helga.** 2013. *Otroci imajo radi stare starše – priročnik za življenje z vnuki*. Celje: Mohorjeva družba.
- Hribar, Tine, Jože Krašovec, Janek Musek, Marko Polič, Jože Ramovš in Marijan Pavčnik, ur.** 2007. *Anton Trstenjak 1906–1996: Zbornik razprav s simpozija SAZU ob 100-letnici rojstva in 10-letnici smrti*. Razprave 21. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Küng, Hans.** 2008. *Svetovni etos*. Ljubljana: Društvo 2000.
- Lukas, Elisabeth.** 2021. *Stori prvi korak: Reševanje sporov, ustvarjanje miru*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Moreno, Jakob L., in T. Zerka.** 2000. *Skupine, njihova dinamika in psihodrama*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Plečnik, Jože, France Stele in Anton Trstenjak.** 1941. *Architectura perennis*. Ljubljana: Mestna občina Ljubljanska.
- Pollo, Mario.** 1988. *Il gruppo come luogo di comunicazione educativa*. Torino: Elle Di Ci.
- Potočnik, Vinko.** 2007. Poljudno delo Antona Trstenjaka. V: Hribar idr. 2007, 145–153.
- Ramovš, Jože.** 1990. *Doživljanje, temeljno človekovo duhovno dogajanje*. Ljubljana: Založništvo slovenske knjige.
- . 1993. Družina – metropola človeških izkušenj. V: Lukas Elisabeth, *Družina in smisel*, 193–221. Celje: Mohorjeva družba.
- . 1998. Trstenjakov personalizem. V: Kovačič Peršin, ur. *Personalizem in odmevi na Slovenskem*, 432–452. Ljubljana: Društvo 2000.
- . 2007. Življenje in delo Antona Trstenjaka (1906–1996). V: Hribar idr. 2007, 21–63.
- . 2011. Trstenjak o sožitju – knjiga *Med ljudmi. Kakovostna starost* 14/4: 97–112.
- . 2017. *Sožitje v družini*. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje.
- Ringl, Erwin, in Anton Trstenjak.** 1992. *O slovenskem človeku in koroški duši*. Celovec: Mohorjeva družba.
- Spitzer, Manfred.** 2018. *Einsamkeit: Die unerkannte Krankheit – schmerzhaft, ansteckend, tödlich*. München: Dremer Verlag.
- Sveto pismo Stare in Nove zaveze: Slovenski standardni prevod.** 1997. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- Trstenjak, Anton.** 1928. V luči stoletij. *Križ* 1: 5–8.
- . 1932. Beseda umira. *Dom in svet*: 27–41.
- . 1939. Od fenomenologije do ontologije. *Bogoslovni vestnik* 19/2–3: 124–174.
- . 1939a. En neuer Weg zur Seinsphilosophie. *Divus Tomas* 39: 327–359.
- . 1941. *Metodika verouka: Očrt versko pedagoške psihologije*. Ljubljana: Ljudska knjigarna.
- . 1946. *Pastoralna psihologija*. Ljubljana: [s. n.]. (Dopolnjena 1987, prevod v hrvaščino 1989.)

- . 1954. *Med ljudmi*. Celje: Mohorjeva družba. (Ponatisi: 1980 in 1991; 1971 pri Mohorjevi družbi v Celovcu, prevod v italijanščino 1957, češčino 1968 in 1969 ter hrvaščino 1987.)
- . 1956. *Pota do človeka*. Celje: Mohorjeva družba. (Ponatisi 1980 in 1991, prevod v hrvaščino 1988.)
- . 1957. *Človek v ravnotežju*. Celje: Mohorjeva družba. (Ponatisi 1981 in 1992, prevod v hrvaščino 1986 in 1993.)
- . 1968. *Hoja za človekom*. Celje: Mohorjeva družba. (Ponatisa 1984 in 1994, prevoda v italijanščino 1975 in hrvaščino 1994.)
- . 1973. *V znamenju človeka*. Tinje: Dom prosvete. (Prevod v hrvaščino 1990.)
- . 1974. *Človek in sreča*. Celje: Mohorjeva družba. (Ponatisa 1986 in 1994, prevod v hrvaščino 1985.)
- . 1975a. *Krščanstvo in kultura*. Tinje: Dom prosvete.
- . 1975b. *Da bi bili z njim*. Tinje: Dom prosvete.
- . 1978. Duhovne vaje. Tipkopis, prepis magnetofonskega posnetka, ki so ga naredili bogoslovci (izvod podaril Tone Ciglar).
- . 1981. *Psihologija ustvarjalnosti*. Ljubljana: Slovenska matica.
- . 1984. *Ekološka psihologija*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- . 1985. *Človek bitje prihodnosti: Okvirna antropologija*. Ljubljana: Slovenska matica.
- . 1988a. *Človek končno in neskončno bitje: Oznanjevalna antropologija*. Celje: Mohorjeva družba.
- . 1988b. *Dobro je biti človek*. Ljubljana: Katehetski center. (Ponatis 2018, prevod v hrvaščino 1990.)
- . 1989a. *Skozi prizmo besede*. Ljubljana: Slovenska matica.
- . 1989b. *Biti človek*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- . 1991. *Za človeka gre: Izbrana razmišljanja*. Maribor: Obzorja.
- . 1991a. *Misli o slovenskem človeku*. Ljubljana: Založništvo slovenske knjige. (Ponatis 1992.)
- . 1992. *Po sledih človeka*. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Ponatis 1993 in 2010.)
- . 1992a. *Pet velikih*. Ljubljana: Slovenska matica.
- . 1993. *Umrješ, da živiš*. Celje: Mohorjeva družba.
- . 1995. *Slovenska poštenost*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka. (Ponatis 1995.)
- . 1998. Štirje letni časi življenja. *Kakovostna starost 1/1: 4–7*.
- Van Hülsen, Astrid**. 2019. *Zid molka, Oblike dela z osebami z demenco na primeru validacije in drugih novih teorij*. 2. ponatis. Logatec: Firis Imperl.
- Žorž, Bogdan**. 2006. *Stari starši in njihovo vzgojno poslanstvo*. Celje: Mohorjeva družba.

